

УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФСЬКА СПАДЩИНА Х–XVIII ст.

Аналіз у шести тезах

Володимир Литвинов
доктор філос. наук,
пров. наук. співробітник
Інституту
філософії імені Г.С. Сковороди
НАН України,
професор
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
член Національної спілки
письменників України.
м. Київ

Теза I

У віковичній історії двох народів-сусідів нерідко буває так, що протягом певного відтинку часу культура одного народу впливає на іншу, а згодом навпаки – ця інша чинить вплив на сусідню. Візьмімо, наприклад, такі країни, як Україна, Росія і Польща. У XV–XVIII ст. був незаперечний вплив української культури на російську. Від кінця XVIII ст. спостерігається вже зворотна дія – насильницький «вплив» російської культури на українську.

Схожу картину бачимо й у взаєминах України та Польщі. Нинішні польські дослідники зазначають, що в XV-ому та в першій половині XVII сторіччя Руське воєводство Речі Посполитої (етнічно майже всуціль українське) дало Польщі більше культурних і державних діячів ніж будь-яке суто польське воєводство. А починаючи від XVII ст. починається переважаючий вплив польської культури на українську.

Відтак, в історичному плині часу донорство культур сусідів було взаємовигідним, якщо, звичайно, не вихоплювати з історії певні відтинки часу й на них акцентувати.

Теза II

Культуру України у часовому вимірі Х–XVIII ст. умовно можна поділити на періоди:

- 1) Київська Русь (IX–XII ст.);
- 2) Литовсько-руський альянс (XIII–XIV ст.);
- 3) Українсько-польський Ренесансний гуманізм XV–XVI ст.;
- 4) Києво-Могилянська академія (XVII–XVIII ст.).

Зауважу: якщо в дослідженні культури Київської Русі спостерігається безперервна тяглість, то цього не можна сказати про період литовсько-руський – тут майже суцільна темна пляма. Доба XV–XVI ст. (українсько-польські взаємини), на жаль, залишається в історії української культури також належно не вивченою. І це попри те, що над пошуком і аналізом письмових пам'яток української культури цього періоду титанічно потрудилися у свій час особисто **Іван Франко** і **Михайло Грушевський**. Вони, щоправда, до українських пам'яток залучали переважно лише православних авторів, що писали давньоукраїнською мовою.

Сьогодні ситуація з дослідженням української культури цього періоду кардинально змінюється (має змінитися!) внаслідок відмови від народницьких, великодержавницьких та комуністичних ідеологем, коли до української культури зараховувалися лише пам'ятки, написані українською мовою, лише православними авторами і лише тими, які жили на теренах, окреслених окупантами. Відтак до українських авторів ми зараховуємо: 1) передусім, тих, які самовизначилися, щонайменше на рівні «ми – вони» (*russus, ruthenus, roxolanus – polonus, moscovitus, mosch* / мосх тощо); 2) по-друге, які жили на етнічних українських теренах («від Сяну до Дону»), йдеться, передусім, про «Руське воєводство» в Польщі; 3) по-третє, всіх українців будь-якої конфесії, тобто відходимо від конфесійного патріотизму; 4) по-четверте, всіх українців, незалежно від того, якою мовою вони писали.

Особливо цінними при цьому виявляються пам'ятки написані «інтернаціональною» латиною. Введення в науковий обіг латиномовної спадщини **Ст. Оріховського** та інших мислителів цього періоду посприяли, зрештою, відкриттю цілком нового напрямку в історії української філософії – ренесансний гуманізм. Нині ця тема зайняла належне їй місце в усіх, навіть канонізованих, підручниках з історії української філософії.

Теза III

Період XVII–XVIII ст. – це час функціонування в Україні Києво-Могилянської академії, мовою викладання в якій була латина. Нині, зокрема, в рукописному відділі НАН України ім. Вернадського зберігаються сотні латиномовних філософських, риторичних і поетичних рукописних фоліантів. Це те, що не догоріло протягом віків і не було допалено в радянський час (див. зокрема, *Литвинов В.Д., Стратій Я.М., Андрушко В.А.* Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии. К., Наукова думка, 1982. 346 с.). У цьому виданні описано структуру понад 300 філософських і риторичних курсів різних авторів. Із них на сьогодні перекладено і видано лише 4 томи «Філософських праць» *Теофана Прокоповича*, та ще уривки праць кількох інших авторів.

Отож, вивчення української латиномовної спадщини (навіть тієї, яка вже відома!) перебуває сьогодні лише на початковому рівні. Знавці латини не хочуть займатися філософією, а філософи – латиною. На державному рівні цю проблему заправив був вирішити Національний університет «Києво-Могилянська академія». Передбачалася підготовка латиністів для перекладу в першу чергу латиномовної спадщини НаУКМА. Але з відходом з посади ректора, її креатора і натхненника, *В'ячеслава Брюховецького* вивчення латини не піднялося вище рівня допоміжної філологічної дисципліни.

Теза IV

У 20-і роки XX ст. в Україні ще залишалися вчені, які розуміли значення рукописної спадщини Києво-Могилянської академії. Вони почали домагатися від українсько-радянського уряду підтримати на державному рівні дослідження та систематичний переклад з латини того, що збереглося.

Реакція уряду, виявляється, була позитивною. Це засвідчує запис відомого вченого *В.І. Рєзанова* в одній величезній картонній папці під назвою «*Corpus poetarum*» (див. Ніжинський архів). Саме тут на звороті першої сторінки є напис рукою вченого: «Згідно з постановою Ради Народних комісарів від 1932 року розпочинаємо переклад і видання всієї поетичної спадщини Києво-Могилянської академії». Далі – кілька сторінок списані перекладом якоїсь із поетик, а потім ідуть сотні чистих сторінок... Голодомор 1933 року і наступні роки тотальних репресій унеможливили, очевидно, цю роботу. Стало не до спадщини киево-могилянців.

Теза V

Наприкінці 60-х років XIX ст. за ініціативи вчених *А. Табачникова* і *В. Євдокименка* та за підтримки тодішнього директора інституту філософії АН УРСР *П.В. Конніна* вирішено було започаткувати систематичне вивчення рукописних філософських трактатів Києво-Могилянської академії. Розпочали з фотографування рукописів і пошуку перекладачів. Цю справу продовжив новий директор *В.І. Шинкарук*, а очолила провідна учена Інституту філософії НАН України, докторка філософських наук, професорка *В.М. Нічик*, соратниками якої були *Мирослав Рогович*, *Василь Бишовець* та ін. Спільними зусиллями знайшли перекладачів.

Склався чималий колектив дослідників-однодумців не лише з Києва, а й зі Львова, Харкова, Ніжина, Луганська та інших міст України.

На початок 70-х років минулого століття було вже підготовлено до друку згадані три томи філософських творів *Теофана Прокоповича*. Але видано було їх лише через 10 років, коли трохи вщухла хвиля репресій, названа «*маланчукізмом*».

Теза VI

Згодом робота над перекладами інших рукописів була продовжена, але вже без попередніх темпів та ентузіазму. За наступні роки з'явилися лише три видання в перекладі з латини: 1) *Інокентій Гізель*. «Трактат про душу» (*Ярослави Стратій*) та «Трактат Логіки» (*Миколи Симчича*); 2) *Теофан Прокопович*. Філософські праці. Вибране (*Володимира Литвинова*) 3) твори *Станіслава Оріховського* у перекладі *Володимира Литвинова*.

Сьогодні рукописів ніхто не перекладає. Основна причина полягає в тому, що латиністи не знають філософії, а філософи – латини. А для перекладу потрібне ґрунтовне знання того й другого. Таких фахівців, на жаль, в Україні поки що не готують.

Разом з тим я хотів би застерегти від ілюзій деяких ура-патріотів, які кажуть: прийде колись час, посадимо гурт перекладачів, заплатимо їм добре і вони хутко перекладають усе, що треба. Гай-гай! Маячня то, панове, фата-моргана! Тепер, здавалось би, й час ніби прийшов, і зацікавлення для молоді існує у вигляді грантів. Але охочих перекладати з латини чомусь нема. Навіщо морочитися з рукописами, коли можна взяти якусь «генеральську» тему, добре її обґрунтувати і – грант у кишені. Такі молоді спритники є у Львові. Їх там нарекли «*діти капітана Гранта*», а в Києві називають «*грантоїдами*».

PS. Автор статті підготував до друку «Антологію латиномовних творів українських мислителів XV–XVIII ст. в перекладі на українську» під девізом «*Latinitas Roxolaniae*» (Латиномовна Україна). Обсяг – 400 стор. машинопису. Вже є позитивні рецензії на рукопис від академіка *Ростислава Радішевського* і професора *Мирослава Русина*.

Анотація засвідчує про те, що сьогодні паневропейська спільнота пишається своєю культурою епохи Ренесансу і Бароко (XV–XVIII ст.), яка збереглася у вигляді латиномовних творів в Інтернеті (див. *Bibliotheca Augustiana*), де перелічено всі європейські країни і поіменно названі автори, які писали свої твори латиною. Не знайдемо там лише двох країн – Росії та України. Щодо Росії, то зрозуміло: немає чим похвалитися. Натомість, в Україні є що показати світу: маємо не один десяток латиномовних творів українських ренесансних гуманістів та численну рукописну латиномовну філософську спадщину професорів Києво-Могилянської академії – до *Григорія Сковороди* включно.

Пропонована «Антологія» – перший крок до ознайомлення національної і світової громадськості з латиномовною Україною, яка пройшла свій цивілізаційний шлях водночас з іншими європейськими народами. Текстова частина антології поділена на дві частини: Поезія (11 авторів) і Проза (12 авторів). Обсяг Антології – понад 400 стор. машинопису. Проблема в тому, що кожен із перекладачів, чиї тексти залучені до Антології, має дати письмовий дозвіл на друк. А якщо автор уже поза світами, то хтось із живих спадкоємців... ■